

برگزاری اجلاس جنبش غیرمتعهد و نقش دیپلماسی پارلمانی
مجلس شورای اسلامی
گزارش نشست علمی - تخصصی دفتر مطالعات سیاسی (۱)

نام دفتر: مطالعات سیاسی

شماره مسلسل: ۲۶۰۱۲۵۶۳

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۶/۲۱

اولین جلسه از سلسله نشست‌های تخصصی دفتر مطالعات سیاسی با حضور آقای منوچهر منکی وزیر سابق امور خارجه، دکتر کاظم جلالی رئیس محترم مرکز پژوهش‌ها، مدیران و کارشناسان دفتر مطالعات سیاسی در محل مرکز پژوهش‌ها برگزار شد. اهم مباحث مطرح شده در این جلسه جهت اطلاع نمایندگان محترم کمیسیون‌های امنیت ملی و سیاست خارجی و شوراهای و امور داخلی کشور در محورهای ذیل خلاصه می‌شود:

۱. محور اول - برگزاری اجلاس عدم تعهد در تهران

الف) اهمیت دیپلماسی

در دیپلماسی، بهره‌گیری از مبانی نظری برای پیشبرد اقدامات اجرایی دیپلماتیک ضرورت دارد. هر چه مباحث نظری و اقدامات به نحو صحیحی تعریف شوند، دیپلماسی نیز فعال‌تر خواهد بود. فعالیت دیپلماتیک دربرگیرنده گردآوری، پردازش، تحلیل رویدادها و سرانجام پیش‌بینی روندهای آینده است. در این میان، ابزارهای دیپلماسی نیز نقش بسزایی در فعالیت دیپلماتیک دارند، تسلط بر زبان بین‌المللی دیپلماتیک - زبان انگلیسی - و شناخت ادبیات دیپلماتیک به‌عنوان ابزارهای دیپلماسی برای انتقال مناسب مواضع و سیاست‌ها ضروری‌اند. به تناسب مأموریتی که هر دیپلمات دارد، سهولت و دشواری کار وی متفاوت است. برای مثال، مذاکره دیپلماتیک در روابط دوجانبه به مراتب آسان‌تر از مذاکره دیپلماتیک در روابط سه‌جانبه و چندجانبه است. مأموریت دیپلماتیک در مجموعه اعضای جنبش عدم تعهد به دشوارترین شکل رخ می‌نمایند، زیرا اساس تصمیم‌گیری در این جنبش بر پایه اجماع است و قاعداً فعالیت دیپلماتیک به مراتب گسترده‌تری را می‌طلبد.

ب) نقش دیپلماسی ایران در برگزاری اجلاس سران جنبش عدم تعهد

نمونه بارز کار دیپلماتیک طاقت‌فرسا برگزاری اجلاس سران جنبش غیرمتعهدها در تهران بود؛ تعیین مکان برگزاری اجلاس به سه سال قبل از آن در اجلاس شرم‌الشیخ برنمی‌گردد، بلکه فرآیند تلاش‌ها برای کسب میزبانی سران جنبش از ۶ سال قبل عملاً آغاز شد و حتی تمهیدات آن به پیش‌تر از آن نیز باز می‌گردد.

ایران در زمینه جنبش عدم تعهد، اهداف مشخصی را تعیین و دنبال می‌کرد. مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در دوران ریاست‌جمهوری خود در نامه‌ای به وزارت امور خارجه توصیه کرده بودند که امور مربوط به غیرمتعهدها و سازمان کنفرانس اسلامی در یک جا و به‌صورت متمرکز در وزارت خارجه پیگیری شود. بر همین اساس، اداره‌ای تحت عنوان اداره سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش غیرمتعهدها در معاونت امور بین‌الملل وزارت امور خارجه تأسیس شد. این تمرکز فعالیت‌ها ادامه داشت تا زمان برگزاری اجلاس هاوانا فرا رسید. در این اجلاس، پیشنهاد میزبانی اجلاس سران غیرمتعهدها در ایران پس از میزبانی مصر مطرح شد؛ در اثر فعالیت‌های دیپلماتیک فشرده و ظریف، ایران در رقابت با قطری‌ها توانست میزبانی را به‌دست آورد. این کسب میزبانی دستاورد مهمی بود، به‌طوری که در هاوانا، لابی‌های گسترده‌ای صورت گرفت.

اجلاس تهران جنبش عدم تعهدی را که به‌عبارتی مجلس ختم آن تا قبل از سال ۲۰۰۵ برگزار شده بود جان تازه‌ای بخشید (پس از فروپاشی اتحاد شوروی و پایان جنگ سرد در اوایل دهه ۱۹۹۰، رفته‌رفته تمامی سازمان‌های منطقه‌ای و تحت تأثیر جنگ سرد موضوعیت خود را از دست داده بودند و سرانجام در مسیر انحلال قرار داشتند و حتی برخی از آنها فروپاشیدند). جنبش غیرمتعهدها رفته رفته از رمق می‌افتاد، زیرا بنیانگذاران «نم» (جنبش عدم تعهد)^۱ اهداف و مواضع سیاست خارجی خود را به‌طور مستقل و در قالب روابط دوجانبه در پیش می‌گرفتند و تا آن حد پیش رفتند که درصدد تأسیس اتحادیه‌های بدیلی از قبیل بریکس^۲ (متشکل از برزیل، روسیه، چین، هند و

1. Non-Aligned Movement (NAM)

2. BRICS

آفریقای جنوبی) برآمدند چون احساس کردند جنبش عدم تعهد دیگر نقش‌آفرینی سابق خود را ندارد. نشست‌های جنبش عدم تعهد نیز تا سال ۲۰۰۵ فرمایشی شده بود. از سال ۲۰۰۵ به بعد، خون تازه‌ای به این جنبش تزریق شد. اندونزی پیشنهاد تشکیل تروئیکا را داد؛ اولین و بهترین بهره‌بردار از «نم» در قالب این تروئیکا برای ایران اتفاق افتاد. نمایندگان اعضای تروئیکای نم (مالزی، آفریقای جنوبی و کوبا) در آن برهه به تهران آمدند و اولین بیانیه خود را در حمایت از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران به تصویب رساندند. سال بعد، جلسه تروئیکا در سال ۲۰۰۶ در آفریقای جنوبی برگزار شد و وزیر امور خارجه وقت ایران نیز در جلسه تروئیکا حضور یافت. در سال ۲۰۰۷، نشست تروئیکا در کوالالامپور برگزار شد و باز بیانیه‌ای در حمایت از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران به تصویب رسید، و به دنبال آن، یک ماه بعد، مقام معظم رهبری مدظله‌العالی در سخنرانی خود در ۱۴ خردادماه ۱۳۸۶ در مرقد حضرت امام خمینی (قدس سره) بهره‌برداری غرب از اصطلاح «جامعه بین‌المللی» را به چالش کشیدند و استدلال کردند که غرب در حالی از طرف به اصطلاح «جامعه بین‌المللی» علیه فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز ایران موضع می‌گیرد که جنبش عدم تعهد با حضور بیش از ۱۲۰ کشور در کوالالامپور از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران حمایت کردند. در اینجا بود که نم به ابزاری برای مقابله با نظام سلطه تبدیل شد و این نقش‌آفرینی در اجلاس تهران به اوج خود رسید. با این حال، برای اجرای مصوبات سران «نم» در تهران، پیشنهاد می‌شود کارگروه‌هایی جهت پیگیری این مصوبات در حوزه‌های موضوعی مختلف در وزارت امور خارجه تشکیل شوند.

۲. محور دوم - نقش مجلس شورای اسلامی در سیاست خارجی در دیپلماسی پارلمانی

در مورد نقش‌آفرینی مجلس شورای اسلامی در عرصه سیاست خارجی، باید خاطرنشان ساخت که لازم است داده‌های هر چه بیشتری در اختیار اعضای کمیسیون به‌طور خاص و نمایندگان به‌طور عام قرار گیرد تا هم شناخت و آگاهی آنها در مورد تحولات عرصه بین‌المللی افزایش یابد و هم وقوف نمایندگان بر کار دشوار دیپلماتیک افزون‌تر گردد.

ازسوی دیگر، اولین گام برای بررسی طرح‌ها و لوایح در مورد سیاست خارجی، مطالعه تطبیقی است. این مطالعات در مرکز پژوهش‌ها وجود داشته است، ولی بهتر است تقویت شود، زیرا از همین طریق است که می‌توان از تجارب دیگران به نحو بهینه بهره گرفت. بررسی نحوه تحلیل مسائل و تصمیم‌گیری در مورد موضوعات معتدبه کشورهای در سایر کشورهای جهان می‌تواند سهم مهمی در ارتقای قانونگذاری در این زمینه داشته باشد.

مجالس قانونگذاری در کشورهای مختلف جایگاه‌های متفاوتی دارند و از این حیث، اختیارات آنها نیز متفاوت است؛ برای مثال، کنگره آمریکا نقش تعیین‌کننده‌ای در انتصاب سفرای آمریکا در خارج از این کشور دارد؛ زیرا نمایندگان به‌طور عام و کمیته روابط خارجی به‌طور خاص با رأی دادن خود در انتخاب سفرای نقش‌آفرینی می‌کنند. ولی در ایران این‌گونه نیست؛ با این حال می‌توان در این زمینه سازوکار مشورتی را در تعامل میان دولت و مجلس در این زمینه پیش‌بینی کرد.

الف) تعامل سازنده مجلس و دولت در پیشبرد اهداف سیاست خارجی

البته، مدیریت مجلس و کمیسیون‌های مجلس که کم و بیش با حوزه سیاست خارجی در ارتباط هستند می‌توانند با ابتکار عمل‌هایی این نحوه تعامل را بنا نهند و حتی تعریف مشخصی هم از آن ارائه دهند. در این راستا، دیپلماسی پارلمانی می‌تواند مکمل و مقوم و نیز ادامه دیپلماسی رسمی ایران باشد بی‌آنکه کشور تحت تأثیر تبعات منفی دیپلماسی رسمی قرار گیرد. اظهارنظر و مصوبات نمایندگان کشورهای مختلف در قبال دولت‌های خارجی در بسیاری از موارد به‌عنوان اهرم‌های فشار دولت بر دولت یا دولت‌های خارجی به کار آمده‌اند. نمونه بارز این مدعا مصوبات کنگره آمریکا، مثلاً قانون داماتو، است.

ب) نقش و جایگاه مرکز پژوهش‌ها در دیپلماسی پارلمانی مجلس شورای اسلامی

در عین حال، مرکز پژوهش‌ها می‌تواند به‌صورت مستقل یا در قالب سفرهای خارجی کمیسیون سیاست خارجی و امنیت ملی، گروه‌های علمی را برای شناخت و بهره‌گیری از تجربیات مراکز پژوهشی وابسته به قوه قانونگذاری اعزام کنند. نماینده دغدغه‌های فراوانی دارد؛ جلسات مجلس شورای اسلامی در قیاس با مجالس سایر کشورها خیلی زیاد است و قانون‌های تصویبی مجلس و حتی تنقیح آنها نیز بی‌اندازه زیاد و در میان کشورهای جهان بی‌نظیر است. موضوعات و مسائل حوزه‌های انتخابیه و نشست‌های فراوان مجلس، دغدغه‌های نمایندگان را بیش از پیش افزایش داده است.

در این راستا، پیشنهاد می‌شود مجلس شورای اسلامی یک نقشه راه برای کارهای خود تدوین کند و برای میان‌مدت به مانند سند چشم‌انداز به اجرا در آورد. این نقشه راه می‌تواند در سطح سران قوا مطرح شود و به تصویب مقام معظم رهبری مدظله‌العالی نیز برسد تا فراز و نشیب‌های مجلس در زمینه قانونگذاری‌های مفرط کاهش یابد.